

Antica Menac

**GENITIV U SASTAVU FRAZEOLOGIZAMA
U SUVREMENOM RUSKOM I HRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU**

Kako u nefrazeološkim tako i u frazeološkim svezama riječi genitiv ima veliku čestocu i raznovrsnost upotrebe u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku. Pod raznovrsnošću upotrebe imamo u vidu, s jedne strane, mogućnost upotrebe toga padeža u različitim njegovim značenjima (pripadanja, udaljavanja, partitivnosti, vremena, mjesta i dr.), a s druge strane različite tipove sveza u kojima se on upotrebljava. To su, ako gledamo na njihovu strukturu, besprijedložne i prijedložne sveze različitog sastava i unutrašnje povezanosti, a ako gledamo na njihovu vezu s jezičnim kontekstom — samostalne ili zavisne sveze; ove posljednje opet različitog su tipa zavisnosti.

U osnovnim crtama upotrebe genitiva u nefrazeološkim i frazeološkim svezama nalazimo visok stupanj podudarnosti

u dva proučavana jezika. Gotovo svi osnovni tipovi sveza prisutni su u oba jezika, pri čemu se u pojedinim slučajevima opažaju odstupanja od zajedničkih crta bilo na planu značenja, bilo u leksičkom sastavu ili u odnosu na kontekst.

Ako zasebno promatramo frazeološku upotrebu genitivnih sveza opazit ćemo, pored crta zajedničkih s nefrazeološkom upotrebom, još neke crte koje su karakteristične za frazeološke sveze uopće. To je u prvom redu veća leksička zatvorenost pojedinih tipova, tj. vezanost na prvotne komponente i otpor prema uvođenju novih, zatim strože pridržavanje zadanih gramatičkih shema i otpor prema obličkim varijantama, suženi izbor broja značenja u odnosu na nefrazeološku upotrebu, desemantizacija i shematizacija sveza, posebno prijedložnih, stroži poredak komponenata u odnosu na nefrazeološke sveze i dr. Te se promjene jednako, u načelu, odnose na oba jezika premda, naravno, nemaju jednaku realizaciju ni distribuciju.

Genitivne frazeološke sveze rjeđe se upotrebljavaju samostalno, a češće kao zavisni dio rekcije (ponajviše imeničke i glagolske, i to besprijedložne i prijedložne). Neke frazeološke sveze ulaze istovremeno i u dva tipa upotrebe.

Samostalna upotreba genitivne frazeološke sveze

Samostalnom nazivamo ovdje onu upotrebu u kojoj sveza ne zavisi od druge riječi; nije povezana s rečeničnim dijelovima, nalazi se izvan rečenice, izdvojena sintaksno i intonacijski.

Prvi tip takvih samostalnih sveza tvore umetnute, dodane sveze (rus. вводные слова и сочетания слов) sa značenjem modalnosti, ograničenja, preciziranja, poretka i sl. Takve su u ruskom: *чего доброго, без (кроме) шуток, без (всякого) сомнения, кроме того, напротив того, сверх того, с одной стороны, с другой стороны, сверх всего, с точки зрения (кого, чего)*; u hrvatskom književnom jeziku: *bez šale, bez sumnje, izvan (svake) sumnje, bez daljnjega, osim toga, s jedne strane, s druge strane* i dr.

Drugi se tip samostalnih, izdvojenih sveza ne susreće u ruskom, nego samo u hrvatskom književnom jeziku. To su emocionalno obojene sveze tipa usklika, zakletvi, preklinjanja, kletvi i sl., na primjer: *duše mi (tako mi duše), zdravlja mi (tako mi zdravlja), očiju ti (tako ti očiju), boga vam (tako vam boga), tako ti svega, gle čuda, evo moje ruke, evo moje glave, ne bilo ga, čudna mi čuda, majke ti mile, časne mi riječi* i dr.

Treći se tip susreće samo u ruskom jeziku, također je uskličnog tipa, a znači pozdrav ili želju. Te su sveze osamostaljeni dio glagolske rekcije (glagol желать), npr. *всего хоро-*

шего (добрoгo)!, спокойной (добрoй) нoчи!, счастливoгo (дoбрoгo) пути!, приятнoгo аппетита!

Četvrti se tip samostalnih sveza susreće u oba jezika, sadržava niječnu česticu *ни, ni* i znači obično zabranu. Neke su od tih sveza osamostaljeni dio glagolske rekcije, npr. *ni riječi!* prema *ne reci ni riječi*. Tako: *ни слова!, ни шагу!, и никаких!, и никаких звездeй!, ни riječi!, ни слова!, ни koraka!, ни govora.*

Genitivna frazeološka sveza kao dio glagolske rekcije

U besprijedložnoj glagolskoj rekciji genitiv u oba jezika čuva svoja osnovna značenja:

partitivnosti — *подлить / подливать масла в огонь, набраться / набираться духу, doliti / dolijevati ulja na vatru, imati soli u glavi, zadati / zadavati briga i dr.;*

slavenskog genitiva — *не сомкнуть / не смыкать глаз, не сводить глаз, не давать прохода, не sklopiti oka, не skidati oka (očiju), nemati prebijene pare i dr.;*

udaljavanja i približavanja — *бояться собственной тени, лишиться жизни, ждать как манны небесной, желать счастья, бояти se vlastite sjene, okaniti se čorava posla, držati se svoga plota.*

Tim značenjima treba pridodati značenje **postojanja / nepostojanja** uz bezličnu upotrebu glagola *imati / nemati / biti* u hrvatskom književnom jeziku i *нет / не быть* u ruskom. Na primjer: *нет места, счету нет, и помину нет, не было печали, нета veze, нета govora, нета смисла, има разлига, има načina, dok je svijeta i vijeka, bit će bruke i sl.*

U prijedložnoj glagolskoj rekciji genitiv u oba jezika čuva neke tragove značenja prijašnjih nefrazeoloških veza (značenja **mjesta, vremena, uzroka** i dr.), ali je upravo ovdje došlo do dosta jake desemantizacije tako da frazeološka značenja pokazuju određene promjene. Za stara značenja, osobito mjesna, može biti indikativan suodnos prefiksa i prijedloga (*высoтать из пальца, довести до белого каления, стереть с лица земли, isisati iz prsta, doći do riječi*). Kod nekih sveza takvog suodnosa nema: *возносить до небес, воспрянуть ото сна, uzdizati do neba* i dr.

Uloga glagola u frazeologizmima s prijedložnom rekcijom može biti dvojaka. Jedan je slučaj kad frazeologizam obuhvaća u svom stalnom sastavu i glagol i prijedložnu svezu, npr. *потерять / терять из виду, выбить из головы, izgubiti / gubiti iz vida, izbiti iz glave* itd.

Drugi je slučaj kad se u stalnom sastavu frazeologizma nalazi sama prijedložna sveza bez glagola, ali se frazeologizam obično upotrebljava uz određene glagole; ovi često, ali ne isključivo, pripadaju istom semantičkom krugu. Na taj način glagol, ostajući izvan frazeologizma, upravlja njim, te se ovaj mora smatrati od njega zavisnim. U taj tip možemo ubrojiti primjere kao *без обиняков*, *без okolíшанја*, koji se uglavnom vezuju uz glagole govorenja tipa govoriti, reći, pitati, odgovoriti i sl.; *из всех сил* (*из всей силы*), *из све снаге*, koji izriču jačinu, intenzitet radnje te se vezuju uz glagole tipa udariti, zamahnuti, trčati, potezati i dr. — dakle uz veći broj glagolskih značenja nego prvi par spomenutih frazeologizama. Dalje se kao primjer može spomenuti *до потери сознания*, *до бесвијести*, sa značenjem krajnje granice radnje; tu susrećemo još veći broj glagola različitih značenja, obično nesvršenih, npr. tipa raditi, čitati, šetati, plesati, jesti, piti i dr.

Genitivna frazeološka veza kao dio imeničke rekcije

U besprijedložnoj imeničkoj rekciji nalazimo u oba jezika genitivna značenja:

pripadanja, pri čemu nešto može pripadati živom biću i predmetu, npr. *глас вопиющего в пустыне*, *слуга двух господ*, *в костюме Адама*, *друг дома*, *глас варијућег у рустинји*, *blago cara Radovana*, *glava kuće*;

kvalifikacije, npr. *рыцарь печального образа*, *камень преткновенія*, *якорь спасения*, *вitez тужна лика*, *kamen smutnje*, *luka spasa*, *čovjek staroga kova*;

mjere, dijela cjeline: *до кончиков пальцев*, *минута молчания*, *как две капли воды*, *korica kruha*, *bačva (bure) baruta*, *čaša žuči (gorčine)*, *minuta šutnje*.

U prijedložnoj imeničkoj rekciji prijedložna sveza obično na neki način kvalificira imenicu koja njom upravlja; iako je desamentizacija u ovoj ili onoj mjeri provedena, osnova kvalifikacije sadržava bar orijentacijsko značenje. Tako imenica može biti kvalificirana s gledišta podrijetla (*браћа од истогa дебла*, materijala (*башня из слонової кости*) kula od bjelokosti), mjesta *выходец с того света*, *Ero s onoga svijeta*), karakteristike (*саврас без узды*, *čovjek od obraza*) i dr.

Kod prijedložnih sveza kao sastavnog dijela imeničke rekcije najčešće se u sastavu frazeologizma nalazi i imenica i njena prijedložna rekcija, npr. *рыцарь без страха и упрека*, *кровь от крови*, *язык без костей*, *вitez без страха и mane*, *гром из ведра неба*, *kula od karata*, *lova do krova*. Rjeđe nego

u glagolskim svezama nađu se ovdje slučajevi kad imenica koja upravlja prijedložnom svezom nije komponenta frazeologizma, nego se uza nj često upotrebljava. Tako npr. *без счета*, *без броја*, u značenju velike količine koga ili čega, može se u oba jezika vezivati uz različite imenice, npr. ljudi, muhe, radosti, susreti itd.

Genitivna frazeološka sveza kao dio različitih rekcija

Neke se prijedložne sveze mogu povezivati s imenicama i s glagolima pa na taj način postaju dio imeničke odnosno glagolske rekcije. To se u prvom redu događa kad su imenica i glagol istoga korijena:

<i>борьба</i>	} <i>до последнегo дыхания</i>	<i>borba</i>	} <i>do posljednjeg daha</i>
<i>бороться</i>		<i>boriti se</i>	

Imenica i glagol ponekad nemaju zajednički korijen, ali označavaju istu pojavu:

<i>дождь</i>	} <i>как из ведра</i>	<i>kiša</i>	} <i>kao iz kabla</i>
<i>льет</i>		<i>lijeva, pljušti</i>	

Sveza s prijedlogom *без* može biti imenička i glagolska; ta glagolska može imati sinonim u genitivu s glagolom *nemati* odnosno *нет*, *не было*;

<i>человек</i>	} <i>без роду и племени</i>	<i>čovjek</i>	} <i>bez roda i plemena</i>
<i>быть</i>		<i>бити</i>	
<i>нет роду и племени у кого</i>		<i>nemati roda ni plemena</i>	
		<i>čovjek</i>	} <i>bez dlake na jeziku</i>
		<i>бити</i>	
		<i>nemati dlake na jeziku</i>	

Raznovrsnu upotrebljivost i višeznačnost ima jedan tip genitivne sveze, dosta rasprostranjene u oba jezika. To je besprijedložna genitivna sveza pridjevske riječi i imenice. Zavisno od sastava komponenata takva sveza može biti dio imeničke ili glagolske rekcije (ili obiju), a može biti i samostalna; sintakso joj značenje može biti atributivno-predikativno i adverbno. Izdvađa se nekoliko osnovnih tipova:

Jedan je slučaj upotrebe takve sveze uz imenicu *čovjek* (*žena* i sl.), dakle kao dijela imeničke rekcije, odnosno uz glagol *biti*, dakle kao dijela glagolske rekcije. Imenica koja se u svezi upotrebljava često označuje dio tijela, ali se deseman-tizacijom dobiva značenje čovjekovih karakternih osobina. Sveza je rasprostranjenija u hrvatskom nego u ruskom jeziku, gdje je zamjenjuju druge sveze, u prvom redu tip *s + instrumental*. U hrvatskom se kao sinonimna ponekad upotrebljava sveza *imati + akuzativ*. U zanijekanom obliku, tj. uz glagol *nemati*, ne upotrebljava se genitiv, nego opet akuzativ. Tako:

čovjek \ *dobra srca*
biti /

(*imati / nemati dobro srce*)

čovjek \ *duga jezika*
biti /

(*imati / nemati dug jezik*)

čovjek \ *debele kože*
biti /

(*imati / nemati debelu kožu*)

čovjek \ *ljute krvi*
biti /

(*imati / nemati ljutu krv*)

Takve su i sveze *široke ruke*, *pasjega zuba*, *čistih prstiju* i sl., od kojih neke nemaju zastupljene sve oblike, ili *staroga kova*, koja se razlikuje time što ne označuje dio tijela. I manji izbor u ruskom: *большого сердца, старого закала, не первой молодости*.

Drugi je slučaj upotrebe takve sveze uz imenicu koja označuje predmet ili čovjeka (ali to nije sama imenica *čovjek*), te ukazuje na položaj, vrijednost, poredak pojave ili čovjeka. Pored osnovne atributivne službe (kad je dio imeničke rekcije) sveza rjeđe ima predikativnu službu (kad je dio glagolske rekcije uz glagol *biti*), i to samo onda kad se imenica koju sveza određuje pojavljuje kao subjekt, npr.: *платок не первой свежести — этот платок был не первой свежести*, pojava *kratka vijeka* — ta je pojava bila *kratka vijeka*, ljubav *kratkog daha* — ta je ljubav bila *kratkog daha*.

Druge se takve sveze upotrebljavaju isključivo kao dio imeničke rekcije: *(негодяй) первой руки*, *(художник) средней руки*, *(вор) высшей (первой) марки*, *(мастерство) своего рода*, *блаженной памяти (дядя)*, *(лопов) прве класе*, *(грађанин) drugog reda*.

Za razliku od spomenutih dvaju tipova, koji imaju atributivno-predikativnu funkciju, treći tip ima adverbnu funkciju i upotrebljava se uz glagole različita značenja kao dio njihove

rekcije. U genitivnoj se svezi nalaze imenice koje označuju dio tijela ili čovjekovo raspoloženje, te je ova sveza po sastavu bliska prvom od navedenih tipova; ali dok se tamo određuje čovjekov karakter, ovdje se označuje način vršenja radnje. Sveze ovog tipa ne upotrebljavaju se u ruskom jeziku. U hrvatskom književnom jeziku nalazimo uz razne glagole izvan frazeologizma (od kojih navodimo radi ilustracije samo jedan) ovakve sveze: *drage volje* (učiniti), *teška srca* (pristati), *uzdignute glave* (otići), *raširenih ruku* (dočekati), *praznih ruku* (šaka) (otići), *skrštenih ruku* (sjediti) i dr.

Četvrti tip, koji smo već spomenuli, upotrebljava se samo u ruskom jeziku, gdje predstavlja osamostaljen dio glagolske rekcije (glagola *желать*, koji se obično izostavlja). To su pozdravi i želje, tj. svojevrstne nepotpune rečenice, tipa *спокойной ночи!*, *счастливого пути!*, *всего хорошего!* Kao fakultativan dio može se ovdje pojaviti lična zamjenica u dativu (*спокойной вам ночи!*, *счастливого вам пути!*, *всего тебе хорошего!*, a može se upotrijebiti i glagol *желать*: *желаю* (вам) *спокойной ночи*, *желаю* (тебе) *всего хорошего*).

Peti slučaj upotrebe ove pridjevsko-imeničke genitivne sveze, samostalan je vanrečenični dio koji smo također spomenuli u prvom dijelu ovoga referata. Upotrebljava se u hrvatskom književnom jeziku kao tip uzvika za izražavanje različitih vrsta emocija, često s umetnutim enklitičkim (»etičkim«) dativom lične zamjenice: *čudna mi čuda!*, *časne ti riječi!*, *čudna mi kupusa!*, *majke mi mile!*

Genitivne frazeološke sveze ruskog i hrvatskog književnog jezika pokazuju u svojoj mnogostrukoj upotrebi, pored razlika, i mnoge zajedničke crte: i u gramatičkoj strukturi, i u leksičkom sastavu, i u vezi s kontekstom, i u rečeničnim i vanrečeničnim funkcijama.

Bibliografija

- A. M. Бабкин, *Русская фразеология, ее развитие и источники*, Ленинград 1970
- A. И. Молотков, *Основы фразеологии русского языка*, Ленинград 1977
- В. П. Жуков, *Семантика фразеологических оборотов*, Москва 1978
- А. П. Мюрдвилко, *Очерки по русской фразеологии*, Москва 1964
- Ю. Р. Гейнер, *Об основных признаках фразеологических единиц и о типах их видоизменения*. Zbornik *Проблемы фразеологии*, под ред. А. М. Бабкина, Москва — Ленинград 1964
- М. И. Сидоренко, *К вопросу о границах лексического состава фразеологических единиц*. Isti zbornik

- T. Korać, A. Menac, M. Popović, M. Skljarov, R. Venturin, R. Volos, *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik, pod redakcijom A. Menac*, Zagreb, I dio 1979, II dio 1980
- A. Menac, *Tipovi genitivnih sveza u frazeologizmima ruskog i hrvatskog književnog jezika*, Zbornik *Iz kontrastivne problematike*, Zagreb 1982 (u tisku).